

Tanulmányok

AZ EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE ÉS A VILÁGREND A 21. SZÁZAD BIZONYTALAN ÉS KONFLIKTUSOS VILÁGÁBAN

THE UNITED NATIONS AND THE WORLD ORDER IN THE UNCERTAIN AND CONFLICTING WORLD OF THE 21ST CENTURY

Simai Mihály

az MTA rendes tagja, research professor emeritus,
MTA Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont Világgazdasági Intézete
mihalsimai@gmail.com

ÖSSZEFOGLALÁS

Az egyetlen globális tagsággal, mandátummal és feladatkörrel rendelkező multilaterális szervezet, az ENSZ rendszere túlélte az elmúlt hét és fél évtizedben a fennmaradását több alkalommal is fenyegető geopolitikai, világgazdasági és globális társadalmi változásokat. Ezekhez több lényeges területen alkalmazkodni is tudott. Alapvető célja, egy új világháború elkerülése, teljesült. Segítette az államok közötti konfliktusok békés rendezését, az emberiség szaporodó globális problémáinak kezeléséhez szükséges feltételek javítását. Hozzájárult az emberi jogok terjedéséhez. 2020-ban a szervezet, történelmében példátlanul, először került szembe egyidejűleg kibontakozott globális, politikai, társadalmi, gazdasági, környezeti és egészségügyi válságok komplex következményeivel, egy globális megaválsággal. A válság földünk egész lakosságát, a tagállamok tevékenységének szinte minden területét, együttműködésük komplex rendszereit, hálózatait sújtja. A növekvő globális egyenlőtlenségek, az éleződő hatalmi és gazdasági versengés és növekvő érdekelletétek világában ismét bizonytalanná vált az ENSZ és az alapokmányára épített világrend jövője is. A tanulmány foglalkozik a folyamatban lévő változások hatásával a világszervezet helyzetére, és a COVID-19 kapcsán világítja meg a válság következményeit és a feladatokat egy globális szükségállapot esetében az ENSZ egyik legfontosabb szakosított szervezete, az Egészségügyi Világszervezet példáján.

ABSTRACT

The system of the United Nations is the only multilateral organization with global membership, mandate, and tasks. The UN survived all those geopolitical, global economic, and social changes which jeopardized its very existence during the past seven and the half decades. It could accommodate itself in important areas of its work to some of the above mentioned changes. Its most important goal – avoiding the next world war – was achieved. It could help the peaceful arrangements of many interstate conflicts, and develop some of the necessary conditions for

the management of global problems of humankind. It contributed to the extension of human rights. In 2020, at the very first time in its history the UN has to face the consequences of global political, social, economic, environmental, and health crises which comprise a mega crisis on the planet. The crisis has smiting the global population, most of the activities of the states and their international cooperation. The future of the UN and of the world order based on its Charter became uncertain again in a world of growing global inequalities, expanding rivalry, and increasingly conflicting interest of states. The paper is dealing with the consequences of the ongoing changes for the United Nations also in the context of the COVID-19 pandemic. One of the most important specialized agencies of the UN, the World Health Organization serves as an example for the work of the UN system in dealing with global emergencies.

Kulcsszavak: Egyesült Nemzetek Szervezete, ENSZ Alapokmánya, globalizáció, hatalmi viszonyok, geopolitika, világválság, megaválság, világszervezet, Egészségügyi Világszervezet, világvjárványok

Keywords: United Nations, UN Charter, globalization, power structure, geopolitics, global crisis, mega crisis, World Organization, World Health Organization, pandemics

Mi, az Egyesült Nemzetek népei,

elhatározván azt, hogy megmentjük a jövő nemzedékét a háború borzalmaitól, amelyek életünk folyamán kétszer zudítottak kimondhatatlan szenvedést az emberiségre, hogy újból hitet teszünk az alapvető emberi jogok, az emberi személyiség méltósága és értéke, a férfiak és nők, valamint a nagy és kis nemzetek egyenjogúsága mellett,

[...]

nemzetközi szervezet segítségével előmozdítjuk valamennyi nép gazdasági és szociális előrehaladását,

megállapodtunk abban, hogy e célok megvalósítására erőfeszítéseinket egyesítjük.

(Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmánya)

Fennmaradhat-e és fenntartható-e az elmúlt fél évezred során (a *vesztfáliei* béke óta) negyedik világrend, amelyben a hetvenöt évvel ezelőtt elfogadott ENSZ Alapokmány irányítóként szolgált az államok számára működésük, fejlődésük és viszonyaik alakításának különböző szakaszaiban? 2020-ban, amikor az Egyesült Nemzetek Szervezete főtitkárának szavai szerint a világszervezet eddigi történelmében példátlan kihívásokkal került szembe, a kérdés különösen időszerű. Képesek és hajlandók lesznek-e az államok megfelelően kezelni a növekvő intenzitású geopolitikai és világgazdasági versengés felhalmozódott és tovább kísérő hatásait, valamint a példátlanul komplex új technikai, politikai, gazdasági és társadalmi kihívások következményeit nemzeti politikájukban és a nemzetközi együttműködésben? Választ ezekre a kérdésekre csak részben adhatnak a múltbeli tapasztalatok vagy a jelenleg meghatározónak tekintett tényezők és trendek a 21. század növekvő mértékben bizonytalan és konfliktusos világában. Bizonyos fókig azonban irányadóak.

NÉHÁNY TÖRTÉNELMI TANULSÁG

Az elmúlt hetvenöt év során az ENSZ túlélte négy nagy „politikai földrengésnek” tekinthető változást, amelyek megrázták ugyan az alapjait, de az építmény nem omlott össze. Az első változást a második világháborús szövetség felbomlása és az atomkorszak egyidejű nyitánya határozta meg. Ezt követte a két globális hatalmi központ konfliktusos együttélésének kibontakozása, amelyben az ENSZ döntő szerepet játszott, és a több szakaszt magában foglaló hidegháborús évtizedek világa. Ebben a több fázisból álló szakaszban az ENSZ történetében jelentős változásokhoz vezetett a gyarmati rendszer felbomlása, tagjai számának növekedése és a tagállamok politikai és gazdasági súlyának változása, szervezeti hálózatának jelentős bővülése. Magyarországot is e szakaszban, 1955-ben vették fel az ENSZ-be. Ebben az időszakban kerültek a világszervezet napirendjére az ún. globális problémák is, amelyek jellegére, okaira és lehetséges súlyos következményeire a tudományos élet kezdeményezései hívták fel először a világ figyelmét. Mindezek alapján lett az ENSZ ténylegesen is a világ szervezete. Ennek a korszaknak kezdeti időszakában fogalmazta meg Dag Hammarskjöld egyik beszédében azt a híressé vált gondolatot, hogy az ENSZ-et nem azért hozták létre, hogy földi paradicsomot teremtsen, hanem azért, hogy megmentse az emberiséget a pokoltól (Hammarskjöld, 1954). A poklot, vagyis a hidegháború éveit átszövő legfőbb veszélyt, egy új világháborút sikerült elkerülni.

A hidegháború éveit nemcsak túlélő, hanem geopolitikai viszonyaihoz és játékszabályaihoz is hozzáadódott ENSZ-ben a harmadik nagy átalakulás kezdete és forrása volt egyik vezető alapító tagállamának, a cári birodalom örökösének, a Szovjetuniónak megszűnése és a szocialista blokk felbomlása a 20. század utolsó szakaszában. Ennek számos döntő következménye volt a világszervezet helyzetének alakulásában is. A kapitalista viszonyok meghatározóvá válása nyomán a piaci viszonyok értékrendje vált uralkodóvá, s ez átalakította a gazdasági együttműködés normáit és következményeit. A nukleáris világháború közvetlen veszélyét magában hordozó konfliktusgóc megszűnése és a hidegháború korának lezárulása nyomán a béketeremtés és békefenntartás feladatai a periféria térségeibe tolódtak át. A két vezető hatalom által fenntartott tömbfegyelem megszűnése megnyitotta az utat azon törekvéseknek, és bizonyos fokig lehetőséget is teremtett sok állam számára, hogy saját érdekeit és céljait helyezze előtérbe és érvényesítse az Egyesült Nemzetek Szervezetében, sőt azon kívül is. Ez a világpolitika kaotikus viszonyait is tovább bonyolította. Ebben, a hidegháború korszakát követő, jelentős változást hozó szakaszban az Egyesült Államok gyakorlatilag versenytárs nélküli hatalmi monopóliumának érvényesíthetősége szinte korlátlan és különösen döntő fontosságú lett az ENSZ-ben. George H. W. Bush amerikai elnök ebben a szakaszban tűzte ki célul az amerikai dominanciára épülő új világrend kiépítését. A kibontakozó időszakot egyes szakértők a liberális internacionalizmus globális győzelmeként

jellemezték.¹ Új remények fogalmazódtak meg a világszervezet keretei között is. Ezt tükrözték a 90-es években szervezett világkonferenciák is. Sok állam vezetője és a világközvélemény jelentős része is arra számított, hogy az emberi jogok globális érvényesítésre, a leszerelésre, a 20. század második felében felhalmozódott és tovább romló globális problémák kezelésére, a jelentősen megnövekedett szegénység csökkentésére, a globális környezet további romlásának megállítására, a gazdasági és társadalmi fejlődés gátjaivá vált szociális nyomor felszámolására, a gyorsan fejlődő megvárosokban uralkodó egyre rosszabb életfeltételek okainak és következményeinek kezelhetőbbé tételére és más fontos kihívásokra közös erővel és amerikai támogatással kedvezőbb feltételeket sikerül majd teremteni. A világkonferenciákon az államok vezető képviselői egyrészt a közös érdekeket igyekeztek meghatározni, másrészt közös feladatokat fogalmaztak meg az adott területeken.

Jórészt a világkonferenciák reményeire és javaslataira épült, és új fejlődési szakasz megnyitása kezdeteinek is tekinthető az ENSZ fejlődésében az évezredfordulót ünneplő 2000-es millenniumi világkonferencia, amelyen az államok konkrét globális fejlesztési célok megfogalmazását kezdeményezték, és konkrétan is meghatározták ezek végrehajtásának globális és specifikus feladatait. Megfogalmazták a világszervezet szerepét is ezek végrehajtásának elősegítésében. Az új szakaszt nyitó, történelmi jelentőségű programját, a főtítkár, Kofi Annan *We the Peoples: The Role of the United Nations in the Twenty-First Century* című jelentésében terjesztette a világkonferencia elé (Annan, 2000).

A MILLENNIUMI CSÚCS ÉS A FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS CÉLJAI

A feladatokat illetően mindmáig időszerű, de főleg a bekövetkezett változások miatt sok tekintetben illuzórikusnak bizonyult program abból indult ki, hogy az emberiség fejlődése ismét sajátos útelágazáshoz érkezett. Az egyik irány a világ-gazdaság fejlődéséből a tudományos és technikai vívmányokból, az információs

¹ A két szembenálló rendszer világában a nyugati államok politikai jelszavaiban és egymás közötti kapcsolatrendszerük gyakorlatában érdekeikkel és stratégiai céljaikkal összhangban lévőknek tekintették a liberális internacionalizmusként jellemzett, rugalmas és nem túl szorosan kötött szabályokra épülő államközi kapcsolatrendszert. Ennek egyik jellemzője volt bizonyos önmegtartóztatás és kölcsönösség érdekeik érvényesítésében. Adott volt a különböző reformok lehetősége, nemzetközi méretekben segítő elő a liberális demokrácia felé irányuló haladást, háttérben a szabályokon és egyetértésen alapuló rend liberális értékeivel. Ennek a világszervezetre és a multilaterális együttműködésre gyakorolt hatását John Ruggie amerikai társadalomtudós a második világháborút követő multilaterális kapcsolatrendszerben a rendszerbe ágyazott liberalizmusként határozta meg (embedded liberalism). Ennek elvei olyan konkrét kötelezettségekben realizálódtak, mint a gazdasági korlátozások csökkentése és lebontása, a szabadabb áru- és tőkeforgalom előmozdítása, a nemzetközi gazdasági kapcsolatok feltételeinek javítása.

forradalom globális terjedéséből, az életnívó és az egészségügyi viszonyok javulásából, a globalizálódás és a kölcsönös függőség kedvező kihatásainak erősödéséből fakadó lehetőségek közös kiaknázása egy nagyobb szolidaritásra, érdekközösségre és humanista értékrendre épülő nemzetközi rendszerben. A másik irányt a megoldatlan demográfiai, politikai és gazdasági problémák szaporodása, különböző nemzetközi és társadalmi feszültségek, növekvő egyenlőtlenségek és kaotikus viszonyok jelezték. A jövő kilátásait beárnyékolta a régebbi válságócok bolygónk jelentős térségeit érintő fellángolása és az újak megjelenése, a nemzetközi terrorizmust kiváltó okok és tényezők erősödése, a tudományos és technikai fejlődés nem kívánatos mellékhatásainak kezelhetetlenné válása. A világ államai a Millenniumi Közgyűlésen közös kiáltványt fogadtak el, amely az emberi méltóság elve alapján hangsúlyozta, hogy minden embernek joga van a szabadságra, az egyenlőségre, olyan alapvető feltételekre, amelyek magukban foglalják az éhezés- és erőszakmentes életet, a türelmességet és a szolidaritást. A deklaráció alapja volt a tizenöt esztendőre előirányzott Millenniumi Fejlesztési Programnak, amelynek, bár feladatai közül néhányat a 2007-ben kezdődött világgazdasági válság ellenére sikerült végrehajtani², összességükben azonban nem teljesültek. A programot egyébként sokan, főleg két okból bírálták. Az egyik az volt, hogy nem számolt kellő mértékben a tényleges globális háttérrel. A másik ok az volt, hogy lényegében figyelmen kívül hagyta a fenntarthatóság követelményrendszerét. A tényleges világgazdasági és nemzetközi politikai háttérből és a fenntarthatóság globális követelményeiből kiindulva az ENSZ 70. évfordulója kapcsán 2015-ben az államok vezetői új, *Fenntartható fejlődési célok (Sustainable Development Goals, SDG)* elnevezésű programot fogadtak el. Az SDG következő másfél évtizedre szóló globális programjának céljai átfogó nemzetközi viták alapján formálódtak. Központi jelentőségű volt ennek folyamatában a 2012-ben Rio de Janeiróban rendezett világkonferencia, az 1992-es Rio de Janeiróban a globális környezeti feladatokat megfogalmazó tanácskozás 20. évfordulóján rendezett és *Rio+20*-ként ismertté vált újabb világkonferencia. A *The Future We Want* (A kívánt jövő) címet viselő záródokumentumára hivatkoztak a világszervezet 75. évfordulóját előkészítő tanácskozások, 2019-ben (UN General Assembly, 2012).

A fenntartható fejlődési célok program előkészítése során, a világ minden térségében szervezett különböző konzultációkban az ENSZ rendszerének intézményei, tekintélyes politikusok, tudósok és sok millió ember képviselőiben különböző civil szervezetek ezrei vettek részt. Az előkészítésnek ez az igen

² Mintegy 700 millióval csökkent az abszolút szegénységben élők száma, ami döntő mértékben két jelentős állam, Kína és India gyors és a korábbiaknál hatékonyabb fejlődésének volt betudható. Sok térségben javultak a higiéniai viszonyok, előrelépés történt a malária és a tuberkulózis elleni küzdelemben, és többen jutottak tiszta ivóvízhez. Az adott feltételek között a részleges megvalósulás is jelentős eredménynek számított.

széles résztvevői köre példátlan volt az ENSZ addigi történetében. A programban integrálták a fejlődés politikai, gazdasági, társadalmi, környezeti dimenzióit, figyelembe vették a különböző érdekeket, a térségek és államcsoportok sajátos viszonyait. Áttekintették az alkalmazható eszközöket, amelyek a célok megvalósítását külön-külön és együttesen is segíthetik. Az SDG-program fő társadalmi, gazdasági és politikai céljai a szegénység valamennyi válfajának és dimenziójának megszüntetése a bolygón és az egyenlőtlenségek kezelése. Ide tartozik az éghajlati változásokkal összefüggő feladatok, a fenntarthatóbb életviszonyok kialakítása; erős, rugalmas és mindenkire figyelemmel lévő gazdaságok építése; békés társadalmak és erős intézmények kiépülésének elősegítése; a globális partnerségi program megújítása és ehhez megfelelő eszközök biztosítása; az SGD-vel kapcsolatos kötelezettségek, az egyetemes és a differenciált feladatok meghatározása. Nem korlátozódnak a kevésbé fejlett országokra, a világ valamennyi államát igyekeztek átfogni. Évenkénti részletes és globális beszámolóra kötelezték a világszervezetet az SDG-program megvalósulásának helyzetéről, problémáiról és az ezekkel összefüggő várható feladatokról. Ezek között különösen lényeges az SDG megvalósíthatóságát jelentős mértékben meghatározó, ún. Párizsi Megállapodás, Az Egyesült Nemzetek Éghajlatváltozási Keretegyezménye (UNFCCC) sorsa. Ennek „fordított hátat” az Egyesült Államok elnökének kezdeményezésére az egyezmény és a világszervezet gazdaságilag és katonailag legerősebb tagállama, az USA. Ezzel az ENSZ ismét új feltételrendszerrel került szembe.

AZ ÚJ VILÁGVÁLSÁG ÉS A VILÁGSZERVEZET

A 2020-as esztendő és a következő évek egyik kulcskérdése lett, hogy az amerikai érdekek mindenekfelettségét valló, a multilaterális együttműködéssel lényeges kérdésekben szembenálló amerikai politika, amelyet néhány más állam vezetője is követett, természetesen saját államára vonatkoztatva, a nemzetközi rendszerben kibontakozott geopolitikai és geoökonómiai folyamatok következménye és újabb jelentős és tartós átalakulás kezdete-e, vagy csak átmeneti, az USA és más államok problémáival kapcsolatos, kellően át nem gondolt politika következménye. A globális politikai, gazdasági és társadalmi folyamatok elemzéséből arra lehet következtetni, hogy még a COVID–19 járvány következményeit megelőzően kibontakozott mélyebb és átfogóbb, lényegében globális problémákat és folyamatokat „erősített tovább” a Trump-adminisztráció politikája. Bolygónk államai a világpolitikában, a gazdaságban, a multilaterális együttműködés rendszerében, a természeti környezetben, szociális téren, majd a COVID–19 következtében a világegészségügyben is összességükben megválsággá szélesedett problémával kerültek szembe, egyrészt mint szenvedő

alanyai ezek következményeinek másrészt, mint a válságokért meghatározott mértékben felelős döntések vagy folyamatok forrásai. A COVID–19 nemcsak a globális válság következményeit tette még közösebbé, hanem az államok felelősségét is, hogy nemzeti politikájukban és a nemzetközi együttműködésben mit hajlandók vagy tudnak tenni. Mennyiben képesek megakadályozni globális tragédiák kibontakozását?

A kérdésre részben válaszolt az ENSZ főtitkára, António Guterres. Fél évtizeddel az SDG „indítása” után, az ENSZ 75. évfordulójának esztendejében tartott első sajtókonferenciáját 2020 januárjában a következőkkel vezette be:

„Zűrzavarban lévő világgal kezdődik az év. Veszélyes időket élünk. A geopolitikai feszültségek a legnagyobbak évszázadunkban. És a zűrzavar egyre fokozódik.

Még a nukleáris fegyverek korlátozását sem tekinthetjük többé adottnak.

A feszültségek tömege egyre több országot vezet a következményeket illetően nem kalkulálható döntésekhez, előre nem látható következményekkel és a hibás kalkulációk hatalmas kockázatával.

Ezzel egyidejűleg azt látjuk, hogy a kereskedelmi és technológiai konfliktusok széttrörik a világ piacait, aláaknázzák a gazdasági növekedést, és növelik az egyenlőtlenségeket.

Eközben bolygónk lángokban áll. Pusztít a klíma válsága.

A világ sok területén kiábrándult és haragos embereket látunk. Növekvő társadalmi nyugtalanságot, erősödő szélsőségeket, nacionalizmust és radikalizálódást látunk a terrorizmus veszélyes terjedésével, különösen Afrikában” –

s hozzátette, hogy ez így nem mehet tovább (Guterres, 2020).

A jövőt illetően azonban az egyik döntő probléma az, hogy a kibontakozott folyamatokat számos területen olyan tényezők határozzák meg, amelyekre az ENSZ-nek gyenge a befolyása, és kezelésükre korlátozottak a lehetőségei. A globalizáció folyamatának számos társadalmi és gazdasági következményét, a tőkefelhalmozás jellegét, a vagyon és a jövedelmek megoszlását is meghatározták a globális kapitalista piacgazdaság domináló viszonyai. A társadalmak életének szinte minden területén, a tudományban és technikában, a gazdaságban és a társadalmakban jelentősen és viszonylag gyorsan nőttek az egyenlőtlenségek, amelyek a társadalmak szerkezetére is hatottak. Leegyszerűsítve, hármas tagozódás vált jellemzővé: „a globalizáltak”, a különböző előnyökből és lehetőségekből nem

vagy alig részesülők hatalmas tömege, és egy közbenső réteg, amelynek pozíciói különösen bizonytalanok. Különböző gazdasági ágakban és eltérő mértékben, de az üzleti életben is kiéleződtek az érdekelletétek a döntően nemzeti bázisú gazdasági elit és a változásokból lényegesen nagyobb hasznot húzó transznacionális elit között. Ezek hatása a politikai viszonyok valamennyi szintjét és területét érinti, beleértve a nemzetközi multilaterális intézményrendszer egész hálózatát is. A külpolitikában egyes, a nemzeti elithez jobban kötődő vagy csak a közhangulatot kihasználó vezető politikusok főként hazai megnyilatkozásaikban, nemcsak a világszervezet valamelyik határozatát támadják, hanem szembefordulnak a multilaterális együttműködéssel, illetve eszmei hátterével is. Államuk globális versenyképességének gyengülése, a társadalmi egyenlőtlenségek növekedése, a széles rétegek helyzetének romlása és ezek számukra kedvezőtlen következményei miatt is nagyobb teret nyertek olyan, az ENSZ Alapokmányában foglalt értékekkel, mint a demokratizmus, a nemzetközi szolidaritás, az alapokmány humanista internacionalizmusa, szembeállító politikák.

Ezzel szembeállítanak bizonyos, pontosan meg sem fogalmazott, illiberális-ként jellemzett értékeket vagy a patriotizmus jelszavával kódosított nacionalizmust. Lényeges kérdés, hogy miképpen érvényesülnek ezek a különböző államok politikai gyakorlatában, és hogyan hatnak a világszervezet jövőjére?

A jövő szempontjából fontosnak tartom, hogy a 75. évforduló előkészítése során az ENSZ 74. közgyűlésén felszólaló államok vezetői és képviselői, valamint a Biztonsági Tanács 2020 januárjában, az Alapokmány 75. évfordulójáról emlékező ülésének résztvevői felszólalásaikban kifejezték támogatásukat az Alapokmány, ennek értékei és a világszervezet mellett. Lényegében még a hazájukban populista vagy szélsőségesen nacionalista elveket valló politikusok sem mertek nyílt nemzetközi fórumokon fellépni olyan szervezeti rendszer ellen, amelyik deklarált céljai között szerepel a béke fenntartása, valamint a törekvés arra, hogy bizonyos rendet alakítson ki egy alapjában kaotikus és zavaros világban, s amelyik továbbra is arra törekszik, hogy erősítse a Föld lakóinak biztonságát, javítsa életfeltételeit, védje jogait, és segítse azokat, akiket természeti eredetű vagy éppen emberek, embercsoportok által előidézett katasztrófák sújtanak.

Globális méretű megrázkódtatások sohasem zárhatók ki. A jelenleg ható vagy valószínűsíthető trendek esetén a világszervezetet és a multilaterális együttműködés folytatódását a megszűnés vagy a feloszlás veszélye nem fenyegeti. A bonyolult globális viszonyok miatt nem lehet egyszerű és egyértelmű választ adni azonban arra a kérdésre, hogy különböző témákban és hosszabb távon vagy akár csak a következő tíz esztendőben, vagyis az SDG teljesítésének hátralévő évtizedében, hogyan alakítják az államok együttműködési politikájukat általában és különösen az ENSZ-ben.

Tisztában kell lenni avval, hogy nemzetközi szervezetekben és különösen az ENSZ-ben a tagállamok képviselői általában szívesen használják a szónoki

emelvényeket államuk, politikájuk vagy saját maguk népszerűsítésére, mások támadására vagy az adott szervezet bírálataira. Egyrészt a szervezetek tagállamai jelentős, érdemi kérdésekben ritkán döntenek elszigetelten a multilaterális együttműködés hálózataiban. Erre még az USA is csak korlátozott mértékben képes. A döntések és állásfoglalások integrációs szervezetek, katonai szövetségek, vallásokhoz vagy más eszmékhez kötődő csoportosulások kereteiben formálódnak. Különböző világpolitikai, gazdasági társadalmi vagy környezeti témák körül az érdekelt államok között koalíciók alakulnak ki, vagy korábbiak esnek szét. Lényegében nem a közgyűlési szónoklatok vagy más megnyilatkozások alapján formálódik a világszervezet jövője. Másrészt hiba lenne figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy az államok szerepe sajátos a politikai és katonai erő, a gazdasági hatalmi pozíciók és ezeket érvényesítő képességek jelentős átalakulásban lévő hierarchiájában, és ez befolyásolja a szervezetek munkáját és működésének feltételeit. Egyes demokratikus államokban bizonyos kérdésekben fontos a közvélemény szerepe is adott országok nemzetközi politikájában. Ezt gyakran elhomályosítják a nyilvánosság kizárásával kötött háttér-megállapodások vagy olyan csoportosulások közös igényei, mint a hűsz vezető államból álló G20 csoport. Ennek a csoportnak a szerepe különösen jelentős a világszervezetben is. Tagállamaikban él a Föld lakóinak kétharmada. Ezekben az államokban állítják elő a világ államai összesített bruttó termékének (BNT) 90%-át, súlyuk a világkereskedelemben 80%, és a világ területének több mint felét foglalják el. Nélkülük a világszervezet nem lenne működőképes. A csoport a 2008-as világgazdasági válság nyomán a vezető hatalmak gazdaságpolitikáját volt hivatva koordinálni, és ezt több-kevesebb sikerrel meg is oldotta. Döntő szerepet játszott az ENSZ-hez közvetlenül nem kapcsolódó nemzetközi szervezetek szerepének összehangolásában is. A csoport tagjai jelenleg a világfejlődés szinte minden kérdésével foglalkozva határozzák meg a számukra legfontosabb témákat, és igyekeznek harmonizálni politikájukat. A 75. évforduló előkészítése kapcsán a G20 csoport támogatja a multilaterális együttműködést és ennek központi jelentőségű fórumát, a világszervezetet.

A G20 csoport döntései, javaslati az ENSZ működésének szinte valamennyi lényeges területén igyekeznek befolyásolni az államokat. A csoport 2020-ban a soros szaúdi elnökség által előterjesztett, *Realizing Opportunities for All* című dokumentumban támogatta a világszervezet valamennyi lényeges programját s különösen a fenntartható fejlődés céljait. A Covid-19 nyomán ez már kiterjed a világ egészségügyi együttműködésére is. A G20 csoport tagjainak tényleges szerepét természetesen nem a soros elnök által előterjesztett dokumentumok, hanem a hatalmi viszonyok realitásai határozzák meg. Legutóbbi állásfoglalásuk kialakításában nem hagyhatták figyelmen kívül, hogy a 21. század jelenlegi szakaszában az Egyesült Államok és a Kínai Népköztársaság, mint a második legjelentősebb

hatalmi központ és mint a fő versenytárs és partner, ellentétei dominálnak általában és a világszervezettel kapcsolatban is.

Figyelemre méltó tény, hogy az USA és Kína szembenállásának következményei sem térben, sem pedig következményeikben nem annyira globálisak, és az ENSZ-ben sem olyan mértékűek még, mint a szovjet–amerikai hatalmi küzdelmeknek voltak. Hatalmi versengésük azonban egyre több területen, például a tudomány és technika terén, a piacokért és a tőkebefektetési lehetőségekért folyó küzdelemben globálissá szélesedett. Ha nem sikerül viszonyuk rendezése és a versengés kordában tartása, ennek következményei kihatnak szerepükre a világszervezetben is. Különösen fontos probléma lett a nukleáris fegyverzet globális ellenőrzésének, illetve korlátozásának terén a két ország viszonya. Mindkét államra jellemző marad a G20-ban is, hogy ha érdekeik úgy kívánják, figyelmen kívül hagyják a multilaterális fórumokat, beleértve az ENSZ Biztonsági Tanácsát is, és konfliktusaikban is előnyben részesítik a bilaterális rendezést vagy konfrontációt.

A hatalmi viszonyok szerepével kapcsolatban a multilaterális együttműködésre ható tényezők között a világszervezetben is sajátos és a jelenlegi globális politikai feltételrendszerben növekvő fontosságú szerepet játszik az Európai Unió, amely lényegében nem állam, hanem egyre több területen az állam szerepét és funkcióit betölteni képes vagy erre törekvő multilaterális csoportosulás. Tagjai a globális hatalmi-politikai struktúrában jelentős középhatalmak és kisebb államok, amelyek azonban közösen globális szereplők. Az EU nem tagja a világszervezetnek. Az ENSZ tagállamai különleges megfigyelői státust hagytak jóvá számára. Tagállamai nevében felszólalhat az ENSZ közgyűlésein. Az EU tagországai a világszervezetben azonban önállóan vesznek részt és szavaznak. Általában közös politika kialakítására törekednek az ENSZ napirendjén szereplő lényeges kérdésekben. Az Európai Unió a világszervezet legfontosabb partnere és legjelentősebb támogatója az ENSZ működésének gyakorlatilag minden területén. Értékrendje a világszervezet alapokmányára épült, és fontos résztvevője operatív tevékenységének. Néhány fontos szakosított szervezet ennek nyomán az államokkal egyenrangú tagnak tekinti. Az EU politikai súlyát és szerepét az ENSZ-ben több igen fontos tényező határozza meg a jövőben is. Ezek között tagállamainak együttes hozzájárulása a világszervezet költségvetéséhez, a békefenntartáshoz és különböző ENSZ-programokhoz globálisan meghatározó fontosságú az ENSZ számára. Politikai síkon az ENSZ működését is befolyásolják az USA-val, Kínával, Oroszországgal és más fontos államokkal fenntartott és sok fontos területen stratégiai fontosságú bilaterális kapcsolatai. Az ENSZ és a szakosított szervezetek számára is igen lényeges globálisan működő, tehát a világ szinte valamennyi problémájával foglalkozó és ezekre hatni is képes szupranacionális intézményrendszere és jogi keretei, az EU belső piacának mérete és szabályai, és természetesen globális jelentőségű az euró, valamint az EU kö-

zös kereskedelmi és versenypolitikájának rendszere. Az EU-tól és tagállamaitól függ döntő mértékben, hogy teljesíteni tudják-e a vezető államok az SDG-programban vállalt kötelezettségeiket.

A középhatalmak és a kis országok érdekei a világszervezetben, illetve a multilaterális együttműködés jövőjének alakításában nemcsak Európában, hanem a világ más térségeiben is kapcsolódnak valamelyik regionális integrációs szervezethez vagy specifikus célokra létrejött csoporthoz. Középhatalmak, Németország és Franciaország kezdeményezték az Alliance for Multilateralism elnevezésű „informális” csoportot a multilaterális együttműködés védelmére és támogatására. Ami a kis országokat illeti, a világszervezet tagjainak többségét ebbe a kategóriába sorolják annak alapján, hogy lakóik száma kevesebb tízmilliónál. Ez kb. száz államot jelent. Ez azonban félrevezető, mert például gazdasága, piaca, méretei alapján nem egy kis lakosságú állam „nagyobb”, mint valamelyik középhatalomnak minősített ország. A következő évtizedekben az ENSZ-ben a kis államok száma valószínűleg tovább nő, mert sok etnikai csoport igyekszik kiválni valamelyik többnemzetiségű államból, s önálló államot létrehozni. Ezek az országok továbbra is meghatározó mértékben kénytelenek támaszkodni a nemzetközi együttműködés lehetőségeire. Valószínű, hogy sajátos helyzetük és specifikus érdekeik nyomán különböző szervezeteket alakítanak a jövőben is, hasonlóan a legismertebb és legaktívabb csoportosuláshoz, a kis szigetállamok szervezetéhez, az Alliance of Small Island Stateshez. Ezt a szervezetet olyan alacsony fekvésű államok hozták létre, amelyek többségének létét fenyegeti a tengerszint valószínűsíthető emelkedése. Nemcsak a kis államok problémája, de ezek kevésbé tudják elkerülni a polgárháborúkat, a diktátorok hatalomra jutását, és ezek kerülhetnek a legkönnyebben terroristák, banditák, szélsőséges irányzatokat képviselő politikai vagy bűnözői csoportok befolyása vagy irányítása alá. Lényeges kérdés az is, hogy a nemzetközi együttműködés szervezetei (ENSZ vagy például katonai szövetségek, regionális szervezetek) meddig tűrhetik a felelőtlen és a rendszer alapvető biztonsági és humanitárius érdekeivel szembe forduló politikai vezetők működését, akik országukat a nemzetközi együttműködést aláaknázó „bandita államokká” süllyesztve vezetik. A „szuverén egyenlőség” jogi védőszárnyai alatt egy ilyen kis állam könnyen és gyorsan a nemzetközi rendszer zavarkeltőjévé és a nemzetközi terrorizmus bázisává is válhat.

A VILÁGSZERVEZET JÖVŐJE, A COVID-19 ÉS AZ EGÉSZSÉGÜGY GLOBÁLIS RENDSZERE

Az ENSZ jövőjével kapcsolatban sem lehet figyelmen kívül hagyni egy, az évtizedek során jelentősen kibővült szervezeti és szerkezeti változást a multilaterális együttműködés hálózatában – az ún. nemzetközi együttműködési re-

zsímszövetek vagy hálózati rendszerek kialakulását és tovább szélesedő működését.³ A nemzetközi egészségügyi együttműködési rendszer központi szervezete az ENSZ szakosított szerve, az Egészségügyi Világszervezet (WHO). Témájának időszerezése és a COVID-19 miatt is e tanulmány összefoglalásaként áttekinthetem a nemzetközi egészségügyi rendszer szerepét és jellegzetességeit. A rendszer anyagi bázisát a hatalmas globális egészségügyi ráfordítások alkotják. A WHO adatai szerint 2017-ben a globális egészségügyi ráfordítások 7,8 ezer milliárd dollárra rúgtak (WHO, 2019). Ennek 60%-a állami forrásokból, 40%-a magánérőből származott. Az összeg 80%-át a fejlett országok ráfordításai képviselik. 2017-ben egy főre számítva az alacsony jövedelmű államokban 41 dollárt, az USA-ban 2937 dollárt tettek ki az egészségügyi ráfordítások. Ez a két adat jól illusztrálja az egészségügyi viszonyok terén uralkodó hatalmas egyenlőtlenséget, és utal a nemzetközi egészségügyi együttműködési rendszer feladataira és problémáira is.

Az államok közötti egészségügyi együttműködés az egyik legrégebbi a nemzetközi együttműködési rendszerek között. Kialakítása a globális közlekedési viszonyok technikai fejlődése nyomán a járványok terjedésének gyorsulásához és a háborúk jellegének megváltozásához kötődik. Sokan tekintik egyébként a mikrobák vándorlását és a világ nagy térségeire, esetleg több kontinensre is kiterjedő, általuk okozott járványokat a globalizáció kezdeteinek. Jól ismert az is, hogy a világjárványoknak a történelem során gyakran tragikus következményei voltak az országok vagy térségek társadalmi és gazdasági folyamatai-

³ Ennek a jogilag és szervezetenként homályosnak és bizonytalanul tekintett képződménynek első érdemi definícióját Stephen Krasner amerikai politológusnak tulajdonítják. Eszerint, valamely együttműködési rendszer azoknak a formális és informális normáknak, szabályoknak és döntési mechanizmusoknak összessége, amelyek körül a nemzetközi élet szereplőinek várakozásai konvergálnak a nemzetközi kapcsolatok valamely adott területén. A rendszerek szerint speciális elrendeződések, amelyek jól körülhatárolt tevékenységi területekre, erőforrásokra vagy térségekre vonatkoznak a részt vevő államok kapcsolati hálózatában. Egyes rendszerek nemzetközi szerződések körül alakultak ki, mások valamilyen szervezetre épülnek, s olyanok is vannak, amelyek semmilyen szervezett apparátussal nem rendelkeznek az adott funkcionális területen. Az együttműködési rendszerek az adott hálózatot összekötő tényezők „erejükben” is különböznek egymástól. Működnek stratégiai jelentőségű multilaterális és bilaterális egyezményekkel összekapcsolt rendszerek, amelyek döntései szankcionálhatók, s vannak lazább kötelezettségekre, nem kikényszeríthető megállapodásokra, főként magatartási normákra épült rendszerek is. Az egyes rendszerek jellemezhetőek abból a szempontból is, hogy mennyire jelentenek önálló szabály- és intézményrendszert, vagy pedig, hogy mennyire kapcsolódnak más rendszerek szabályaihoz, mennyire függenek azoktól. Ebben az összefüggésben lényeges az is, hogy a rendszerek között vannak-e hierarchikus kapcsolódások. Az együttműködési rendszerek számos más vonatkozásban is különböznek, például földrajzi kiterjedésükben, vagy hogy mennyire fogják át az adott szakterületen az együttműködés hálózatát. Központi szervezetük elősegítheti közös célok kialakítását és megvalósítását, résztvevői racionalizálhatják, átláthatóbbá tehetik az együttműködést (Krasner, 1983).

nak alakításában (Peckham, 2016). A globális egészségügyi együttműködés fő célkitűzése kialakulásának kezdetei óta a járványok nemzetközi terjedésének megakadályozása vagy korlátozása volt. A nemzetközi egészségügyi együttműködés alapjainak lerakása a 19. század közepén kezdődött, és néhány, a gyorsan fejlődő és bővülő nemzetközi kereskedelemhez és az utazásokhoz kapcsolódó járványos betegség terjedésének megakadályozására összpontosult. Olyan járványok, mint a pestis, a kolera, a fekete himlő és a sárgaláz veszélyessége és terjedésének gyorsasága megkövetelte az államok közös fellépését, és különböző megállapodásokat eredményezett, amelyek együttműködési rendszerré bővültek. A Nemzetközi Közegészségügyi Iroda (hivatalos francia neve *Office international d'hygiène publique*) volt a központi szervezete a világ első nemzetközi egészségügyi rendszerének. 1907-ben alapították, párizsi központtal és azzal a céllal, hogy felügyelje a karanténra és más szabályokra vonatkozó megállapodások betartását, kísérelje figyelemmel ezek konkrét érvényesülését a kikötőkben és a hajókon. Kezdeményezte és adminisztrálta a többi közegészségügyi szerződést is. Az iroda a Népszövetség által létrehozott és más, korábban kialakított szervezetekkel és programokkal együtt a második világháború után beolvadt az ENSZ keretei közt létrejött Egészségügyi Világszervezetbe. A háborúk növekvő pusztításai és sérülteik szaporodása nyomán, főként ezek ellátásának és védelmének elősegítésére alakult meg a 19. század közepén az egészségügyi rendszerben azóta is sajátos és továbbra is pótolhatatlan szerepet játszó nem állami szervezet, a Nemzetközi Vöröskereszt.

A nemzetközi egészségügyi együttműködés előmozdítására jelentős nemzetközi kezdeményezésekre került sor az első világháború után, amikor is sok ország egészségügyi rendszere gyakorlatilag összeomlott. Az egészségügy válságát mélyítette a 20. század első nagy világjárványa, a spanyolnátha. Súlyos problémát okozott a kolera és a tífusz gyors terjedése is. Megoldatlan volt az Európát és Ázsia egyes térségeit elárasztó hatalmas menekülttömeg ellátása is, amelyben különösen fontos szerepet játszott a Nemzetközi Vöröskereszt. Az államok az új nemzetközi szervezetnek, a Népszövetségnek keretében létrehoztak egy széles feladatkörű Nemzetközi Egészségügyi Bizottságot, és megalakították a Népszövetség Egészségügyi Szervezetét. Ez utóbbinak három központi feladata volt: kapcsolatépítés a nemzeti egészségügyi rendszerek között, a nemzetközi közegészségügyi együttműködés elősegítése és az egészségügyi témák összekapcsolása a Népszövetség más feladataival. Ez tulajdonképpen tanácsadás volt. Lényeges tevékenységet folytatott a szövetség járványügyi kutatóközpontja is, főleg Ázsiában. Létrehozták a szervezet oltóanyagokkal és bizonyos gyógyszerek szabványosításával foglalkozó, globális feladatokat ellátó központját is. Néhány ország, mint Lengyelország, Magyarország, Lettország és Finnország, Bulgária, Románia, Oroszország, Kína és több latin-amerikai ország egészségügyi rendszere jelentős mértékben szorult rá a Népszövetség

intézményeinek támogatására. Ezek az intézmények több területen is együttműködtek a Nemzetközi Munkaügyi Irodával, az ILO elődjével, a Nemzetközi Statisztikai Intézettel és néhány globális tevékenységet folytató nem állami intézménnyel is. Több, specifikus feladatot ellátó nemzetközi bizottság is működött a hálózatban: a Nemzetközi Malária Bizottság, a Nemzetközi Opium Bizottság, az Álomkór Bizottság, a Lepra Bizottság stb. A járványok mérséklődése és csökkenése lehetővé tette, hogy a globális higiéniai viszonyok és különösen a falusi lakosság egészségügyi viszonyai, az élelmezési problémák egészségügyi összefüggései is napirendre kerüljenek. Ezeket „örökölte” meg az 1948-ban alakult Egészségügyi Világszervezet (WHO).

A 21. század jelenlegi szakaszában az Egészségügyi Világszervezet sajátos, egyidejűleg kettős szerepet tölt be az ENSZ rendszerében, ami központi intézménnyé tette a COVID–19 kapcsán is. A világ első számú közegészségügyi hatóságaként döntő fontosságú szerepet játszik a járványos betegségek megelőzésében, a kitört járványok jellegének, sajátosságainak feltárásában és az államok egészségügyi hatóságainak minél gyorsabb és pontosabb tájékoztatásában mindezekről, valamint a védekezés feladatainak kialakításában. Feladatai közé tartozik természetesen a járványok leküzdésének elősegítése és az ehhez szükséges szervezeti intézkedések, gyógyszerek, oltóanyagok fejlesztésének előmozdítása is. Másik fontos feladata az, hogy szervezőként szolgáljon, és fóruma legyen az államok közötti egészségügyi tárgyalásoknak, megállapodásoknak. Irányító testülete, a Világegészségügyi Közgyűlés, az ENSZ keretében a folyó globális egészségügyi problémákkal foglalkozó legmagasabb szintű nemzetközi fórum. Az egészség fogalmát a világszervezet teljes fizikai, szellemi és társadalmi jóléti állapotként határozta meg, tehát igen szélesen értelmezte. Ez sokkal többet foglal magában, mint a betegségnek vagy a fizikai gyengeségnek a hiánya (WHO, 1946). A definícióból is következik, hogy az együttműködési rendszer rendkívül széles bázisú, sokarcú hálózat, amelyben államközi szervezetek, intézmények, nemzetközi egészségügyi megállapodásokat adminisztráló titkárságok, magánszervezetek, civil szervezetek és fórumok, tudományos intézmények, regionális vagy specifikus egészségügyi témával foglalkozó intézmények működnek, és igen különböző feladatokat igyekeznek ellátni. Az egészségügyi ellátással kapcsolatos bizonyos nemzetközi kötelezettségek a 19. század óta beépültek a nemzetközi jogba is, és részben ennek nyomán az államok jogrendszerébe is (ilyenek például a járványügy, a fegyveres konfliktusok következményei és az államok kötelezettségei, a munkaegészségügy, a kereskedelem és a környezetvédelem vagy a menekültek egészségügyi ellátása). Az ENSZ keretében működő szinte valamennyi szakosított intézmény foglalkozik egyébként szakterületének egészségügyi összefüggéseivel. Ezek között különösen fontos a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Organization, ILO) szerepe. Az államok egészségügyi programjai és a nemzet-

közi együttműködés konkrét feladatai központi szerepet foglalnak el a UNICEF (United Nations Children's Fund, *Egyesült Nemzetek Gyermekalapja*) és az ENSZ más humanitárius szervezeteinek, valamint segélyszervezetének és a Menekültügyi Főbiztosságának (UNHCR) és békefenntartó szervezeteinek munkájában. A gyógyszerek és egészségügyi berendezések, valamint szolgáltatások fontossága jelentős szereplővé tette a rendszerben a Világkereskedelmi Szervezetet (*World Trade Organization*, WTO). A fejlődő országok egészségügyi rendszere fejlesztésének és anyagi támogatásának szükségessége sajátos központi szerepet adott a rendszerben a Világbanknak (World Bank). Ez nemcsak a finanszírozásban, hanem az adatszolgáltatásban, kutatómunkában, az egészségügyi intézmények fejlesztésében és a képzésben is igen lényeges. A multilaterális szervezetek közötti egészségügyi együttműködés továbbra is laza és esetleges. Az ENSZ szakosított szervezetei között a WHO igényli a legátfogóbb együttműködést a tudományos élettel.

2020-ban, a 73. Világegészségügyi Közgyűlést megelőzően és a közgyűlésen is egyik lényeges téma lett a WHO politikai szerepe. Sajnálatos módon, a COVID-19-cel kapcsolatban tevékenységébe lényegesen durvább módon lépett be a globális geopolitika. Az Egyesült Államok és néhány más állam vezető politikusai egyebek között azzal vádolják a szervezetet, illetve vezetőjét, hogy Kína kérésére és befolyására nyilvánították nagy késéssel a COVID-19-et világméretű járványnak. A szervezet vezetése a fővádlóval, az USA-val szemben hiába bizonyította ennek valótlanágát. Hivatkoztak a szervezet jelentős eredményeire a SARS-, az ebola-, a TBC- és más járványok terjedésének korlátozása terén is. A WHO bírálatainak a járványokkal kapcsolatos munkáján túlmenően azonban más okai is vannak. Hiányosnak tekintik munkáját az egyik döntő területen, az egészségügyi alapellátás fejlesztésében. Különösen kevésnek tartják a fejlődő országok egészségügyi alapellátásának fejlesztéséhez nyújtott politikai, szakmai és anyagi támogatását. A gyógyszerekkel kapcsolatban egyes államok és civil szervezetek azzal vádolják a WHO-t, hogy a minőséget, a termelést és terjesztést ellenőrző politikája és gyakorlata a nagy nemzetközi gyógyszeripari társaságoknak kedvez. Időnként olyan javaslatok is megfogalmazódnak, hogy a világ jelentős térségeiben az egészségügyi viszonyok romlása, a feladatok bővülése és növekvő komplexitása miatt is szükség lenne egy globális egészségbiztonsági szervezet létrehozására, amelyik képes lenne a globális egészségügyi integráltabb és komplexebb kezelésére. Ennek létrehozására azonban globális szinten hiányoznak a reális politikai, gazdasági és tudományos feltételek. Valószínűtlen az is, hogy egy ilyen átfogó, globális szervezet hatékonyabban tudna működni, mint az ENSZ szakosított szervezetként működő és a jelenlegi globális egészségügyi együttműködési rendszer központi feladatait ellátó szervezete és a különböző nemzetközi együttműködési rendszerek hálózataihoz sokoldalúan kapcsolódó WHO.

IRODALOM

- Annan, K. (2000): *We the Peoples: The Role of the United Nations in the Twenty-First Century*. New York: United Nations, https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/We_The_Peoples.pdf
- Guterres, António (2020): United Nations. 06 January 2020 Secretary-General's statement to the press, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/press-encounter/2020-01-06/secretary-generals-statement-the-press>
- Hammarskjöld, D. (1954): *Press Release SG/382*. "Address by Secretary-General Dag Hammarskjöld at University of California Convocation, Berkeley, California, Thursday, May 13, 1954, at 10:00 a.m. (Pacific Coast Time)", <https://digitallibrary.un.org/record/1291161?ln=en>
- Krasner, S. D. (1983): Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables. In: Krasner, S. D. (ed.): *International Regimes*. Ithaca, NY: Cornell University Press, <https://www.jstor.org/stable/2706520?seq=1>
- Peckham, R. (2016): *History of Epidemics in Modern Asia*. Cambridge University Press
- Simai M. – Lukács E. (szerk.) (2020): *Az Egyesült Nemzetek Szervezete 75. Közös jövőnk a széteső világban*. Budapest: Magyar ENSZ Társaság
- UN General Assembly (2012): The Future We Want is the declaration on sustainable development and a green economy adopted at the UN Conference on Sustainable Development in Rio on June 19, 2012. <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/733FutureWeWant.pdf>
- WHO (1946): *Constitution of the World Health Organization* as Adopted by the International Health Conference, New York, 19 June – 22 July 1946; signed on 22 July 1946 by the representatives of 61 States (Official Records of WHO, no. 2, p. 100), https://www.who.int/governance/eb/who_constitution_en.pdf
- WHO (2019): *Global Spending on Health: A World in Transition*. Geneva: World Health Organization (WHO/HIS/HGF/HFWorkingPaper/19.4), https://www.who.int/health_financing/documents/health-expenditure-report-2019/en/